

הפעולות הכספיות של המוסדות שלא למטרת רווח¹

המוסדות שלא למטרת רווח הם מוסדות שאינם שייכים לסקטור הציבורי, הפועלים, כפי ששמש מעיד עליהם, שלא מתוך כוונה להפיק רווח והמספקים למשקי-הבית מוצרים ושירותים שונים בתחומי החינוך, הבריאות, הסעד, הדת ועוד.

מספר המוסדות הללו הוא רב, ורובם — היקף עסקותיהם מצומצם למדי, אולם מאידך, קיימים כמה מוסדות גדולים אשר בשל גודלם יש להם השפעה מכרעת על מבנה העסקות של הסקטור כולו, כגון קופת-חולים של הסתדרות העובדים הכללית, מלב"ן, הדסה, מוסדות השכלה גבוהה, הוועד הפועל של ההסתדרות ואחרים. כמה מאלה הם ארגוני גג המקיפים מספר מוסדות אחרים ומפקחים על פעולותיהם. יש שפעולות המוסדות המסונפים הללו מרוכזות בתחום אחד ויש שהן מתפשטות לתחומים שונים.

השירותים הניתנים על-ידי המוסדות שלא למטרת רווח מקבילים לעיתים קרובות לשירותים הניתנים על ידי הממשלה, אך יש מוסדות שפעילותם מיוחדת למוסדות שלא למטרת רווח בלבד, כגון איגודים מקצועיים, מוסדות גמילות חסדים, מוסדות תורניים שונים, וכדומה. היקף עסקותיהם של המוסדות שלא למטרת רווח הסתכם ב-1961 ב-460 מיליון ל"י — גידול של 10 אחוזים לעומת 1960. ב-1961 היה שיעור הגידול נמוך משיעור הגידול בשנים הקודמות, שעמד על 12 אחוזים, במחירים שוטפים.

הגידול בצריכת המוסדות שלא למטרת רווח מועט גם לעומת גידול הצריכה הפרטית, שהגיע ב-1961 ל-16 אחוזים, במחירים שוטפים. אולם בצריכה הפרטית היה המקור לגידול הרב — העלייה המהירה ברכישת מוצרים בני קיימא, בעוד שצריכת המזון לא עלתה אלא ב-13 אחוזים, במחירים שוטפים; ואילו אצל המוסדות שלא למטרת רווח מהווה זו חלק נכבד מכלל הצריכה. ההאטה בקצב הגידול מוסברת על ידי אי-הגידול בסכום ההעברות מחוץ לארץ ובעלייה המועטת יותר בהעברות משקי הבית. העלייה האיטית בתקבולים, ובייחוד בתקבולים מחוץ לארץ, מסבירה גם את הגידול האיטי בקניות בחשבון הון. האטה קצב הגידול של ההשקעות ושל ההעברות מחוץ לארץ החלה כבר ב-1959, עם צמצום היקף הבנייה באוניברסיטה ובמרכז הרפואי של הדסה, שני המוסדות שהשקיעו בשנים האחרונות סכומים גדולים בבנייה ואשר מימון רוב ההשקעותיהם מקורו בחוץ לארץ.

1. "מאזן התשלומים" לפי סוגי התקבולים והתשלומים

עיקר התקבולים והתשלומים של המוסדות שלא למטרת רווח הם במסגרת ההעברות והעסקות במוצרים ושירותים, בעוד שחלקן של העסקות בנכסים פיננסיים מצומצם. העסקות בנכסים

¹ פרט למפלגות.

"מאזן התשלומים" של המוסדות שלא למטרת רווח, לפי סוגי התקבולים והתשלומים, 1960 ו-1961

(מיליוני ל"י)

העלייה או הירידה (-) מ-1960 ל-1961	1961	1960	תשלומים	העלייה או הירידה (-) מ-1960 ל-1961	1961	1960	תקבולים
העברות ועסקות במוצרים ושירותים							
38.9	369.4	330.5	קניות בחשבון שוטף	15.6	83.2	67.6	מכירות בחשבון שוטף
1.3	53.9	52.6	קניות בחשבון הון				העברות
40.2	423.9	383.1	סך הכל	10.1	68.4	58.3	מהסקטור הציבורי
1.4	6.1	4.7	העברות לסקטור הציבורי	2.1	87.9	85.8	מחוץ לארץ
2.3	14.0	11.7	העברות למשקי בית	17.6	188.4	170.8	ממשקי בית ועסקים
				29.8	344.7	314.9	סך כל ההעברות
43.9	443.4	399.5	סך הכל	45.4	427.9	382.5	סך הכל

עסקות בנכסים פינאנסיים

4.1	2.9	-1.2	ניירות ערך שונים	0.5	0.2	-0.3
			אשראי לזמן קצר			
1.5	2.0	0.5	למשקי בית ועסקים	6.4	6.1	-0.3
4.5	4.0	-0.5				
-1.6	—	1.6				
4.4	6.0	1.6				
			סך כל המלוות לזמן ארוך			
			אשראי לזמן קצר			
3.3	4.3	1.0				
13.0	8.6	-4.4				
16.3	12.9	-3.4				
			סך כל האשראי לזמן קצר			
24.8	21.8	-3.0	סך הכל	6.9	6.3	-0.6

עסקות בין מוסדות שלא למטרת רווח

11.2	11.5	0.3	העברות	11.2	11.5	0.3
			טעויות והשמטות			
				0.9	—	-0.9
418.5	461.2	42.7	סך כל התשלומים	418.5	461.2	42.7
			סך כל התקבולים			

פינאנסיים נרשמו כאן נטו מהחזרות, ובחלקן — נטו מהלוואות שניתנו. מלבד זאת הולכות עסקות אלה ומצטמצמות משנה לשנה, כפי הנראה, בעיקר בגלל צמצום ההשקעות בבנייה בכמה מן המוסדות הגדולים, המלווה בצמצום הצורך באשראי.

(א) התקבולים

בשל רבגוניותם של המוסדות שלא למטרת רווח קשה להגיע לידי הכללות. מגמות התפתחות מנוגדות מציינות מוסדות שונים, אולם הקווים הכלליים של התפתחות הסקטור מושפעים במידה רבה מהתפתחותם של כמה מוסדות גדולים, שכל אחד מהם נהנה בעיקר ממקור הכנסה אחד. חלקן של ההעברות מחוץ לארץ בתוך כלל המקורות העומדים לרשות המוסדות, הוא בקו ירידה, וירידה זו משקפת את הירידה בהעברות בחשבון הון ל"הדסה", וכן את אי-הגידול בהעברות בחשבון שוטף למלב"ן, שעלו בשיעור ניכר בשנים הקודמות. ההעברות למלב"ן מקורן בכספי השילומים, והן מהוות כ-20 אחוזים מכלל תקבולי המוסדות מהעברות מחוץ לארץ. לעומת זאת חלה עלייה בהעברות מחוץ לארץ להסתדרות ולמוסדות תורניים, אולם בגלל משקלן המצומצם בתוך כלל ההעברות היתה השפעתן על המגמה הכללית מבוטלת.

בתקבולים ממשקי הבית רב משקלם של מסים שונים לקופות חולים, לאיגודים מקצועיים וכדומה. כ-70 אחוזים מאלה הם תקבולי הסתדרות העובדים הכללית. בתקבולי ההסתדרות מהעברות אלה חלה ב-1961 עליה של 9.5 אחוזים לעומת 12 אחוזים ב-1960, בעוד שבשאר המוסדות נשאר שיעור הגידול כמעט ללא שינוי. כתוצאה מכך עלו כלל ההעברות ממשקי הבית ב-10 אחוזים. ההכנסות ממכירות הן בעיקרן הכנסות מוסדות החינוך משכר לימוד. הכנסות אלה גדלו בשיעור ניכר, של 23 אחוזים. במוסדות החינוך ניכרת ב-1961, בדרך כלל, ובייחוד בבתי הספר התיכוניים, עלייה רבה יותר מאשר ב-1960, הן במספר התלמידים והן בהכנסות משכר לימוד לתלמיד.

1. העברות

ההעברות השונות בארץ ומחוץ לארץ הסתכמו ב-1961 ב-345 מיליון ל"י, והגידול, המגיע ל-9.5 אחוזים, נמוך מאשר בשנים הקודמות, שבהן הגיע הגידול השנתי הממוצע ל-14 אחוזים. האטת שיעור הגידול נגרמה, כאמור, על-ידי ההאטה בגידול ההעברות ממשקי הבית וההעברות מחוץ לארץ, אף על פי כן מהוות עדיין ההעברות כשלושה רבעים מכלל תקבולי המוסדות. כ-100 מיליון ל"י מתקבולי ההעברות, בעיקר מן ההעברות מחוץ לארץ ומן הממשלה, נועדו למוסדות החינוך; 125 מיליון ל"י, בעיקר ממשקי הבית — לשירותי הבריאות; ו-58 מיליון ל"י, בעיקר מחוץ לארץ — למוסדות הסעד.

2. העברות ממשקי-הבית

ההעברות ממשקי-הבית, המהוות את עיקר הכנסותיהם של המוסדות שלא למטרת רווח, עלו ב-1961 ב-10 אחוזים בלבד. על רקע ההתפתחות בשנים הקודמות הרי זה שיעור גידול נמוך — בייחוד נוכח העובדה, שההסתדרות היא המקבלת את מרבית ההעברות הללו, ובכל אחת מהשנים האחרונות עלו הכנסותיה ממקור זה ב-13 אחוזים, בערך.

האטת הגידול בתקבולי ההסתדרות ממקור זה נובעת הן מהאטת הגידול במספר החברים בהסתדרות בכלל ובקופות-חולים בפרט, והן מירידה בשיעור הגידול של המס הממוצע לחבר, ב-1961. גידול המס הממוצע, בשיעור נמוך יותר מאשר ב-1960 על אף עליית השכר הממוצע בשיעור גבוה יותר, הוא כנראה תוצאה מקיומה של תקרה לגבי ההכנסה החייבת במס, אשר עם עליית רמת ההכנסה גדל מספר משלמי המס המגיעים אליה.

ב-1961 חל גידול רב בהעברות משקי-הבית למוסדות החינוך, בעוד שההעברות לשאר המוסדות עלו אך במעט מאד. כ-65 אחוזים מהעברות משקי-הבית נושאות אופי של קניות יותר מאשר של תרומות, שכן נכללים בהן סכומים גדולים של תשלומי מסים לקופות-החולים השונות ולארגונים אחרים המספקים שירותים. חלק גדול מתוך שאר 35 האחוזים, שהם תרומות ממש, מקורו גם בעסקים ולא דוקא במשקי-הבית. כאן כלולה השתתפותם של מפעלים שונים במחקרים הנעשים באוניברסיטה או במוסדות מחקר אחרים. חלק קטן, אך גדל והולך, מכלל התרומות נועד לישיבות ולמוסדות חינוך תורניים אחרים.

משקלן של ההעברות מחוץ לארץ הולך ופוחת. זו השנה השנייה שלא חלה בהן כמעט כל עלייה, והן הסתכמו ב-88 מיליון ל"י, שנועדו בעיקר למוסדות חינוך וסעד. גם ב-1961 מתגלה הדמיון הרב, שנסתמן בשנים האחרונות, בין מגמות ההתפתחות בהעברות מחוץ לארץ ובקניות בחשבון הון. גם בקניות בחשבון הון כבהעברות מחוץ לארץ כמעט לא חל ב-1961 כל גידול. בשנים 1960 ו-1961 היוו ההעברות מחוץ לארץ בחשבון הון כרבע מכלל ההעברות מחוץ לארץ, אולם היקף הקניות בחשבון הון מושפע גם על ידי ההעברות מחוץ לארץ בחשבון שוטף, שאף הן לא גדלו כמעט. הגידול המועט, שחל בהעברות אלה ב-1961, נפל כמעט כולו בחלקם של מוסדות חינוך תורניים.

3. המכירות בהשבון שוטף

המכירות בהשבון שוטף הסתכמו ב-1961 ב-83 מיליון ל"י, שהן 23 אחוזים יותר מאשר ב-1960. זהו, פחות או יותר, שיעור הגידול הממוצע בכל השנים האחרונות, והוא גבוה במעט מאשר ב-1960.

לאחרונה הולך וגדל משקלם של התקבולים ממכירות, התופסים את מקום ההעברות שמשקלן הולך ופוחת. חלקן של ההכנסות ממכירות בחשבון שוטף מגיע ל-20 אחוזים מכלל תקבולי המוסדות לעומת 18 אחוזים ב-1960 והרבה למטה מזה בשנים שלפני כן.

ההכנסות ממכירות מתרכזות בעיקר במוסדות החינוך — כ-42 מיליון ל"י — ובייחוד במוסדות החינוך התיכון, החקלאי והמקצועי. וכאן חל גם עיקר הגידול. ההכנסות ממכירות בשירותי הבריאות תפסו מקום שני בגדלן והסתכמו ב-20 מיליון ל"י, אולם הן כוללות גם את תשלומי הביטוח הלאומי בעד עזרה רפואית.

במוסדות הסעד, שבהם כלולים ארגוני הנשים, על גני הילדים, שלהם, וכן בתי אבות, בתי יתומים, מלבי"ן, ומוסדות הסעד של ההסתדרות, הסתכמו הכנסות ממכירות ב-14 מיליון ל"י. אולם ברבים ממוסדות אלה מהוות ההכנסות ממכירות חלק קטן מכלל הכנסותיהם, הבאות בעיקרן מחוץ לארץ.

4. מלוות לזמן ארוך ומלוות לזמן קצר

סך המלוות שנתקבלו — לזמן ארוך ולזמן קצר — עלה ב-1961 ב-22 מיליון ל"י — ב-3 מיליון פחות מאשר ב-1960. עלייה גדולה במיוחד חלה בהלוואות הממשלה לאוניברסיטה. אך מאידך, חלה ירידה של מיליון ל"י בהלוואות מן המוסדות הלאומיים, לאחר עלייה של מיליון וחצי ל"י ב-1960. האשראי, שמקורו בסקטור משקי-הבית והעסקים, נובע בעיקר מעסקים, והאטת שיעור הגידול בו לעומת 1960 היא במידה מסוימת תוצאה של הפסקת גידול ההשקעות בבנייה. עיקרו של אשראי זה ניתן על ידי סולל בונה וקבלנים אחרים.

האשראי ממערכת הבנקאות, נטו, עלה ב-1960 ב-3 מיליון ל"י לעומת עלייה של 4.1 מיליון ל"י בשנה הקודמת. האשראי ברוטו עלה ב-3.7 מיליון ל"י לעומת של 6.9 מיליון ל"י ב-1960. ואילו פקדונות עובר ושב של המוסדות עלו ב-0.8 מיליון ל"י לעומת 1.8 מיליון.

(ב) התשלומים

1. קניות בחשבון שוטף

הקניות בחשבון שוטף הסתכמו ב־1961 369 מיליון ל"י, וחל בהן גידול של 12 אחוזים לעומת 1960. גידול זה נמוך מאשר בשנים הקודמות, שבהן עמד הגידול הממוצע על 15 אחוזים. שיעור העלייה בסך תשלומי השכר היה נמוך יותר בייחוד במוסדות הבריאות. תשלומי השכר, הנכללים בקניות השוטפות, הסתכמו ב־226 מיליון ל"י, וחל בהן גידול של 11 אחוזים. עליית סך תשלומי השכר, בשיעור נמוך מזה של הקניות השוטפות האחרות, היא תופעה קבועה במוסדות שלא למטרת רווח.

תשלומי הריבית הסתכמו ב־6 מיליון ל"י ולא חלה בהם אלא עלייה מועטת לעומת 1960. שבה גדלו תשלומי הריבית ב־1.5 מיליון ל"י. עלייה מועטת זו נובעת, כנראה, מכך, שהאשראי מעסקים לא גדל כמעט, ומאידך, נתקבלו הלוואות מן הממשלה בסך 6 מיליון ל"י, כמעט ללא ריבית, והלוואה גדולה ממפעל הפיס, בריבית נמוכה יחסית.

עיקר הקניות השוטפות, ובייחוד תשלומי השכר, התרכזו במוסדות הבריאות, שחלקם בסך תשלומי השכר מגיע ל־40 אחוזים. סך תשלומי השכר במוסדות אלה גדלו ב־1961 ב־10 אחוזים לעומת 16 אחוזים ב־1960. האטת הגידול נעוצה בעובדה, שמספר העובדים במוסדות גדל ב־1961 במחצית מן הגידול ב־1960. במוסדות החינוך, לעומת זאת, גדל סך תשלומי השכר ב־1961 ב־15.5 אחוזים לעומת גידול של 11.5 אחוזים ב־1960.

2. קניות בחשבון הון

מגמת הירידה המציינת את חלקן של הקניות בחשבון הון בתוך כלל תשלומי המוסדות שלא למטרת רווח נמשכת מאז 1959, ובמידה רבה היא תוצאה מן הירידה בהיקף הבנייה במוסדות החינוך הגבוה ובמרכז הרפואי של הדסה. ב־1961 הסתכמו הקניות בחשבון הון ב־54 מיליון ל"י — עלייה במיליון ל"י לעומת 1960. בהתחשב בעליית מחירי השקעות חלה, איפוא, מבחינה ריאלית ירידה. בקניות בחשבון הון כלולות השקעות בבנייה, בציוד ובמלאי, אולם הירידה חלה בהשקעות בבנייה. עיקר ההשקעות הן במוסדות החינוך והתרבות, שבתוכם כלולים גם "בנייני האומה" ומכון ויצמן.

הרכב מימון ההשקעות היה כ־1960: 40 אחוזים מהעברות בחשבון הון מחוץ לארץ, 4 אחוזים — על ידי הסקטור הציבורי, והשאר — ממקורות שונים אחרים.

3. העברות

תשלומי ההעברה מן המוסדות שלא למטרת רווח הסתכמו ב־1961 20 מיליון ל"י. כשני שלישים הם העברות למשקי־בית, הכוללות תמיכות והעברות על־ידי מוסדות סעד שונים, סטיפנדיות ופרסים. השליש הנותר הוא העברות לממשלה, שברובן הן תשלומים תמורת השירותים שמספקת הממשלה לקופות החולים ומלבן באמצעות בתי חולים ממשלתיים, וכן השתתפות של מלבן ומוסדות אחרים בשירותי הבריאות הממלכתיים.

4. אשראי שניתן

האשראי מורכב, למעשה, מהלוואות למשקי־הבית. הלוואות אלה לא נרשמו נטו מהמלוות שנתקבלו, שכן המלוות — רובם המכריע מעסקים, בעיקר למוסדות הגדולים העוסקים בהשקעות, ורק מיעוטם — ממשקי־הבית, כמקדמות על חשבון שכר לימוד לבתי הספר; ואילו האשראי שניתן מורכב מחובות משקי־הבית לשירותי הבריאות והחינוך.

"מאזן התשלומים" של המוסדות שלא למטרת רווח, לפי סקטורים, 1959 ו-1960

(מיליוני ל"י)

הסקטור	תקבולים			תשלומים		
	1960	1961	העלייה או הירידה (-) מ-1960 ל-1961	1960	1961	העלייה או הירידה (-) מ-1960 ל-1961
משקי בית ועסקים	251.4	280.2	28.8	379.8	420.6	40.8
חוץ לארץ	84.2	87.9	3.7	16.0	17.0	1.0
הממשלה	46.5	57.8	11.3	4.3	5.8	1.5
המוסדות הלאומיים						
והרשויות המקומיות	16.6	16.9	0.3	0.4	0.3	-0.1
מערכת הבנקאות ומוסדות כספיים אחרים, נטו	8.6	6.9	-1.7	5.9	6.0	0.1
טעויות והשמטות				0.9	-0.9	-0.9
סך הכל	407.3	449.7	42.4	407.3	449.7	42.4

2. "מאזן תשלומים" של המוסדות שלא למטרת רווח עם סקטורים אחרים

ב"מאזן תשלומים" זה כלולים כל התקבולים מהסקטורים האחרים והתשלומים להם, כלומר כל העסקות במוצרים ובשירותים, ההעברות וההלוואות. בקניות מסקטור משקי-הבית יתכן שנכללו גם קניות מסקטורים אחרים באין אפשרות של הבחנה לגבי כל העסקות. העסקות עם משקי-הבית היוו כמעט אותו אחוז מן התקבולים ומן התשלומים כב-1960, פרט לעלייה קלה בשני הצדדים, שנבעה בעיקר מהעובדה, שהקניות והמכירות בחשבון שוטף עלו בשיעור גבוה יותר משאר הסעיפים. בסעיף התקבולים מחוץ לארץ גדול ב-1961 ההפרש בין התקבולים כאן לבין אלה שב"מאזן התשלומים", לפי סוגי התקבולים והתשלומים, יותר מאשר ב-1960. שכן כאן כלולים גם המלוות מחוץ לארץ, אשר ב-1960 חלה בהם ירידה, בעוד שב-1961 לא חל בהם שינוי. בצד התשלומים רשומים אומדן היבוא מחוץ לארץ וההעברות בסחורות משם. העלייה בהלוואות לזמן ארוך ובאשראי לזמן קצר, ממערכת הבנקאות ומהמוסדות הכספיים האחרים, היתה מועטת מאשר ב-1960. הסכום הרשום בצד התשלומים מורכב כולו מתשלומי ריבית, אשר יתכן שהם כוללים גם תשלומי ריבית לסקטורים אחרים.

3. חיסכון המוסדות שלא למטרת רווח

חיסכון המוסדות שלא למטרת רווח מובא כאן בעזרת שתי מדידות. תחילה, החיסכון כהפרש בין ההכנסות השוטפות בארץ לבין ההוצאות השוטפות בארץ. לפי מדידה זו היה למוסדות שלא למטרת

חיסכון המוסדות שלא למטרת רווח, 1960 ו-1961

(מיליוני ל"י)

1961	1960	
233.7	212.9	(1) העברות בארץ בחשבון שוטף, נטו
286.2	265.1	(2) קניות שוטפות, נטו ממכירות
		(3) החיסכון בלי ההעברות
-52.5	-52.2	מחוץ לארץ (1)-(2)
67.6	66.3	(4) העברות מחוץ לארץ בחשבון שוטף
15.1	14.1	(5) סך כל החיסכון (3)+(4)

רווח חיסכון שלילי בסכומים שווים בשתי השנים 1960 ו-1961 — כ-52 מיליון ל"י. לפי המדידה השנייה מוגדר החיסכון כהפרש בין כלל ההכנסות השוטפות, הן בארץ והן בחוץ לארץ, לבין ההוצאות השוטפות. לפי מדידה זו, היה למוסדות שלא למטרת רווח חיסכון חיובי של 15 מיליון ל"י לעומת 14 מיליון ל"י ב-1960. גידול זה של מיליון ל"י לעומת גידול של 4 מיליון ל"י ב-1960 נובע מכך שב-1960 היתה העלייה בהכנסות, בחשבון שוטף גדולה בהרבה מאשר ב-1961, ואילו בהוצאות בחשבון שוטף היתה העלייה גדולה רק במעט מאשר ב-1961.

עסקות המוסדות שלא למטרת רווח*

לפי תחומי הפעילות, 1960 ו-1961

(מיליוני ל"י)

תחום הפעילות	1960	1961	אחוז העלייה מ-1960 ל-1961
בריאות	151.8	163.9	8.0
חינוך	117.8	138.5	17.5
סעד	63.0	71.6	13.5
אחרים**	74.7	75.7	1.5
סך הכל	407.3	449.7	13.5

* לאחר ניכוי העסקות שבין המוסדות שלא למטרת רווח לבין עצמם.

** השינוי כאן נראה קטן, שכן נעשה ניכוי של יתרת העסקות הפנימיות אשר לא תמיד הקבילו בכל אחד מהתחומים.